

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)

Τα χριστιανικά μνημεία του Σέμαλτου

Θανάσης Παπαζώτος

doi: [10.12681/makedonika.640](https://doi.org/10.12681/makedonika.640)

Copyright © 2014, Θανάσης Παπαζώτος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαζώτος Θ. (1976). Τα χριστιανικά μνημεία του Σέμαλτου. *Μακεδονικά*, 16(1), 250–268.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.640>

ΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΣΕΜΑΛΤΟΥ

Τὸ Σέμαλτο (σημερινὸ Μικρὸ Σοῦλι), ποῦ βρίσκεται βορειοανατολικά τῆς Ἀμφίπολης, εἶναι χτισμένον σὲ ὄχυρὴ θέσιν ἀπὸ τῆ φύσιν τῆς, δηλαδὴ σὲ λόφον μὲ ἀπότομες κατωφέρειες, στὶς δυτικὰς πλαγιὰς τοῦ Παγγαίου. Ἡ ὄχυρὴ τοποθεσία μὲ τὸν πλούσιον κάμπο πρὸς κάτω εὐνοοῦσε μίαν μακροχρόνιον καὶ ἀσφαλῆ ἐγκατάτασιν. Ἡ ἀνεύρεσιν δύο παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καὶ μικροῦ βυζαντινοῦ ναοῦ κοντὰ στὸ χωριὸ στηρίζει κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἄποψιν αὐτήν.

Ἐγγραφα μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹ δίνουν πρόσθετα στοιχεῖα γι' αὐτὸν τὸ χωριό. Γι' αὐτὸ ἡ μνεία τους κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ εἶναι χρήσιμη.

Αὐγούστος 1098. Ἰδιαιτέρα σημαντικὸ πρέπει νὰ θεωρηθῆ τὸ ἰσοκώδικον τοῦ Νικήτα Ἀνζᾶ τοῦ ἔτους αὐτοῦ γιὰ τὴ μονὴ Ἰβήρων², μὲ πολὺτιμες τοπογραφικὰς πληροφορίες, ποῦ θὰ ἐξετασθοῦν παρακάτω σὲ συνάρτησιν μὲ μίαν ἀπὸ τὶς δύο βασιλικὰς. Ἐδῶ ὁ γλωσσικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ εἶναι *Σιομάλτον* (γενικῆ).

Μετὰ τὸ 1261. Σὲ ὀρισμὸ γιὰ τὴ μονὴ Ζωγράφου ἀναφέρεται ὡς *Σέμαλτος*³.

Ἰούλιος 1301. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τὸ χωριὸ ἀναγράφεται στὰ κτήματα τῆς μονῆς Βατοπεδίου⁴.

1. Γ. Θεοχαρίδου, Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 89.

2. Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges, München 1948, N. 65, 9-11. Γιὰ τὸ σπάνιον αὐτὸ εἶδος ἐγγράφου βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Dölger στὸ Ν. 65.

3. Regel-Kurtz-Korabier, Actes de l'Athos IV: Actes de Zographou («Βυζαντινὰ Χρονικὰ» 13 (1907), Παράρτημα I, XXXV, 88. Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Στ. Κυριακίδης, Βυζαντινὰ Μελέται II-V, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 326, τὸ Σέμαλτο δὲν ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τοὺς ἐκδότας ὡς ὄνομα χωριοῦ. Τὴ χρονολόγησιν αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου, ποῦ ἔδιναν οἱ ἐκδότες στὰ Actes de Zographou (Ἰούνιος τοῦ 1342), ἀμφισβήτησε ὁ Fr. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, 4 Teil, Regesten von 1282-1341, ἀριθ. 2612, ὅπου ἀναφέρει: «Die Herausgeber geben als Datum 1342 Juni, was wohl keine Begründung für sich hat. Man kann nur feststellen, das das Stück in die Zeit nach 1261 fällt; der Hoismus kann also auch gut Michael VIII gehören oder in noch Frühere Zeit.

4. Ὁ λόγος εἶναι ἀδημοσίευτος. Περίληψή του στοῦ Fr. Dölger, Regesten, 4 Teil, ἀριθ. 2239. Λόγος ποῦ δημοσίευσεν ὁ Μ. Γούδας, Ἐγγραφα τῆς μονῆς Βατοπεδίου, ΕΕΒΕ 1927, σ. 211-248, ἀριθ. 10, ἀπὸ τὸ 1292, ἀποδείχθηκε ἀπὸ τὸ Γ. Σιγάλα πλαστός (τοῦ πρωτοτύπου τοῦ ἔτους 1301), «Ἑλληνικὰ» 1 (1928), 419. Γράφει πῶς στὸ ἀρχεῖο τοῦ μονα-

Ἔτος 1316. Ἀναφέρεται σὲ πρακτικὸ τοῦ ὄρφανοτρόφου Τρύφωνα Κερηνοῦ γιὰ τὴ μονὴ Ἰβήρων¹.

Μάιος 1329. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' γιὰ τὴ μονὴ Βατοπεδίου ὀνομάζεται *Σέμαλτον*².

Σεπτέμβριος 1356. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἰωάννη Ε' γιὰ τὴ μονὴ Βατοπεδίου σημειώνεται μὲ τὸ γλωσσικὸ τύπο τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου³.

Ὁ Μ. Vasmer στὸ βιβλίο του *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, δὲν σημειώνει τὸ Σέμαλτο νομίζοντας ἴσως πὼς ἡ ρίζα τοῦ τοπωνυμίου εἶναι ἑλληνική.

Ὁ Στ. Κυριακίδης⁴ προσπάθησε ἀπὸ τὸ ὄνομα *Σέμαλτο* νὰ ἐρμηνεύσει ἐτυμολογικὰ τὸ ὄνομα *Ζαβάλα* ὅλης τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἀποτελέσει καὶ κατεπανίκιο στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία. Ἀρχικὰ δὲν θεώρησε τὴν προέλευση τοῦ ὀνόματος σλαβική, γρήγορα ὅμως ἀνασκέυασε αὐτὸ τὸ συσχετισμὸ, ποῦ ἔκανε ἀνάμεσα στὰ δύο τοπωνύμια⁵. Ὁ Fr. Dölger στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀρχαιότερου γλωσσικοῦ τύπου (τὴ γενικὴ Σιομάλτου) δέχεται σλαβικὴ ρίζα⁶.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγγραφα πέρα ἀπὸ τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον ποῦ παρουσιάζουν γιὰ τὴ διπλωματικὴ ἔχουν καὶ μία εἰδικότερη σημασία γιὰ τὴν ἱστορία ἐνὸς περιορισμένου σὲ ἔκταση χώρου, ὅπως τὸ Σέμαλτο. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν δύο βασιλικῶν στὸν ἴδιο χώρο ἀποδεικνύει τὴ σταθερὴ συνέχιση τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ παλαιοχριστιανικὰ χρόνια, ἄσχετα ἂν ὑπάρχει μεγάλο χρονικὸ κενὸ

στηριοῦ ὑπάρχουν δύο ἐγγραφα μὲ τοὺς ἀριθμοὺς $\frac{3}{\omega}$ καὶ $\frac{2}{\omega}$, ποῦ ἀνάγονται στίς ἀρχὲς τοῦ

15ου αἰ. καὶ εἶναι πλαστὰ ἐνὸς ἄλλου γνήσιου, ποῦ βρίσκεται ἐπίσης στὸ ἴδιο ἀρχεῖο μὲ τὸν ἀριθμὸ $\frac{4}{\omega}$ τοῦ ἔτους 1301. Τὴ γνώμη αὐτὴ δέχεται καὶ ὁ Fr. Dölger, *Chronologisches*

und Diplomatisches zu den Urkunden des Athos Kloster Vatopedi, BZ 39(1939)332 καὶ στοῦ Ἰδίου, *Regesten*, 4 Teil, ἀριθ. 2148.

1. Fr. Dölger, *Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athos Kloster Iberon*, München 1949, (RK), 160-161.

2. Fr. Dölger, *Regesten*, 4 Teil, ἀριθ. 2746, ὅπου ὅλη ἡ σχετικὴ γιὰ τὸ ἐγγράφο βιβλιογραφία.

3. Μ. Γούδα, ὁ.π., 15, 19-20, καὶ Fr. Dölger, *Regesten*, 5 Teil, ἀριθ. 3059. Τὸ ἐγγράφο αὐτὸ εἶχε ὑπόψη του ὁ Θεόφιλος Βατοπεδινός, *Χρονικὸν περὶ τῆς μονῆς Βατοπεδίου*, «Μακεδονικά» 12 (1972) 93, ὅπου συνθετὴ κατὰλογο τῶν κτημάτων τῆς μονῆς. Στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου «...τὸ Σέμαλτον μετὰ τοῦ πύργου καὶ τῶν ἐκεῖσε παροίκων καὶ τῆς νομῆς αὐτοῦ...» μνημονεύεται βυζαντινὸς πύργος κι ἔδω πρέπει νὰ ποῦμε, ὅτι μέχρι σήμερα ὑπάρχει τοπωνύμιο «Πύργος» στὸν κάμπο δυτικὰ τοῦ χωριοῦ.

4. Βυζαντινὰ Μελέται II-V, σ. 326.

5. Ὁ.π., σ. 526.

6. Aus den Schatzkammern, N. 65.

ώς την εποχή τῶν Κομνηνῶν (ἐποχή τοῦ πρώτου ἐγγράφου) χωρίς γραπτές ἢ ἀρχαιολογικές μαρτυρίες.

Τις βασιλικές αὐτὲς ἀποκάλυψαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μετὰ τὸν πόλεμο καὶ καθάρισαν ἀπὸ τὰ χρώματα μόνο τὸν ἐσωτερικὸ χῶρο τους. Ἡ μορφή τῶν μνημείων ἔχει σημαντικὰ ἀλλοιωθῆ, ἐπειδὴ ἐπάνω στὰ ἐρείπια ἔχουν κτίσει καινούρια παρεκκλήσια τῆς Ἁγίας Μαρίνας στὴ μία καὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὴν ἄλλη, ἐνῶ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῶν βασιλικῶν χρησιμεύουν σήμερα ὡς περίβολοι τῶν παρεκκλησίων αὐτῶν. Στὴν περιγραφή ποῦ ἀκολουθεῖ κρατοῦνται συμβατικὰ αὐτὰ τὰ ὀνόματα.

1. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ

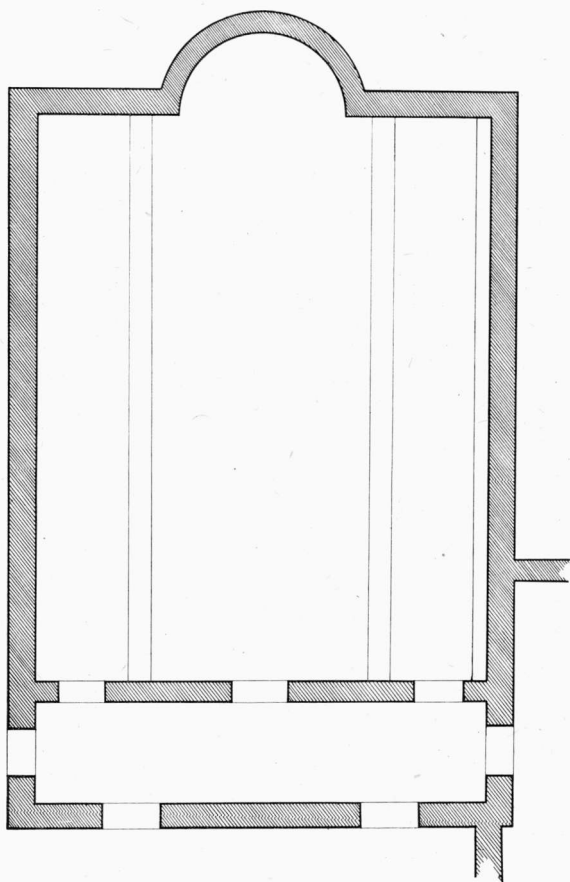
Γενικά χαρακτηριστικά: Ἀρχιτεκτονικά τὸ οἰκοδόμημα παρουσιάζει τὴ μορφή ἀπλῆς τρίκλιτης βασιλικῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κόγχη ποῦ ἔδωσε τὴ θέση της στὸ Ἱερό τοῦ νεώτερου παρεκκλησίου καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους, στοὺς ὁποίους οἱ νεώτεροι κάτοικοι ἔδωσαν ἓνα κάποιο ὕψος γιὰ ἐξωραϊσμὸ τοῦ χῶρου, ἡ βασιλικὴ δὲν ἔπαθε φθορές. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δὲν ἔχουν τὸ ἴδιο πάχος¹. Στὸ κεντρικὸ κλίτος καὶ πάνω στοὺς στυλοβάτες στρώθηκε τσιμέντο ποῦ ἐμποδίζει νὰ μετρησοῦμε τὸ ὕψος τους.

A. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Αἶθριο: Ὁ χῶρος ποῦ ὑποθέτουμε ὅτι ἀνήκει στὸ αἶθριο δὲν ἐκτείνεται πολὺ πέρα ἀπὸ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νάρθηκα, δὲν ἔχει ὅμως ἀποκαλυφθῆ ὅπως τὸ ὑπόλοιπο μνημεῖο. Τὰ κρημνίσματα, ποῦ ὑπάρχουν στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ αἵθριου, δείχνουν πὼς ὁ χῶρος αὐτὸς ἦταν μικρός. Αὐτὸ ἐπιβάλλει μία πιὸ συστηματικὴ μελλοντικὴ ἔρευνα στὴ θέση αὐτῆ, ποῦ ἴσως δώση συγκεκριμένα χρονολογικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ μνημεῖο στὸ σύνολό του. Σήμερα μόνο ἓνας τοίχος διακρίνεται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ἐνωμένος μετὰ τὴ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ νάρθηκα καὶ μετὰ κατεύθυνση πρὸς τὰ δυτικά (σχ. 1). Αὐτὸς ὁ τοίχος ποῦ δὲν συνεχίζεται στὴν ἴδια εὐθεία μετὰ τὸ νότιο τοῖχο τῆς βασιλικῆς, ἀλλὰ εἰσέχει κάπως, φαίνεται νὰ ἀνήκει στὸ αἶθριο. Ἀντίστοιχοις τοῦ βόρειου δὲν εἶναι ὁρατοί.

Νάρθηκας: (Διαστάσεις 13,30 × 2,50 μ.). Δύο θύρες ὁδηγοῦν στὸ νάρθηκα καὶ ἄλλες δύο ὑπάρχουν στὸ βόρειο καὶ νότιο τοῖχο του. Ἀπὸ αὐτὲς σήμερα μένει ἀνοιχτὴ μόνο ἡ νότια, ἐνῶ οἱ ἄλλες (μία στὸ βόρειο τοῖχο καὶ δύο στὸ δυτικὸ) κλείστηκαν μετὰ πέτρες, γι' αὐτὸ ἡ ἀποτύπωσή τους εἶχε ὀρισμένες δυσκολίες.

1. Ὁ ἀνατολικὸς 0,80, μ., ὁ βόρειος 0,90 μ., ὁ νότιος 0,84 μ.

Σχ. 1. Κάτοψη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνας

Ἄξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι οἱ θύρες τῆς δυτικῆς πλευρᾶς δὲν βρίσκονται στοὺς ἄξονες τῶν πλαγιῶν κλιτῶν καὶ ὅτι καὶ οἱ δύο συγκλίνουν πρὸς τὸ χῶρο ποὺ ἀνήκει στὸ κεντρικὸ κλίτος, ὥστε τὸ ἄνοιγμά τους νὰ ἔχη ἀπέναντι τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ¹.

Κυρίως ναός: (Ἐσωτερικὲς διαστάσεις 16,80 × 13,30 μ.). Ἡ εἴσοδος ἀπὸ τὸ νάρθηκα στὸν κυρίως ναὸ γίνεται μὲ τρεῖς θύρες² ἀντίστοιχες στὰ κλίτη καὶ χωρὶς οὐσιαστικὲς παρεκκλίσεις ἀπὸ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονά τους. Οἱ στυλοβάτες, πλάτους 0,66 μ., χτισμένοι μὲ ἀργοὺς λίθους ἔφταναν ὡς τὴν ἐσωτερικὴν παρειά τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ χωρὶς τὴν μεσολάβηση παραστάδων (σχ. 1, Πίν. 1 γ). Εἶναι βέβαιο ὅτι ὑψωνόταν ἀρκετὰ πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ ξέρομε πόσο. Αὐτοὶ ἀπομόνωναν τὰ πλάγια κλίτη ἀπὸ τὸ κεντρικόν.

Δὲν μπορούμε ἐπίσης νὰ ὑπολογίσουμε τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ ὕψος τῶν κίονων, γιατί τὰ λιγοστὰ κομμάτια ποὺ σώζονται δὲν μᾶς βοηθοῦν ἔστω καὶ σχεδιαστικὰ στὴ συμπλήρωση ἐνὸς κίονα.

Καὶ ἡ ἀνεύρεση δύο ἐπιθημάτων δὲν βοηθᾷ ἐπίσης ν' ἀποκατασταθῇ τὸ ὕψος τοῦ μνημείου. Συνδυάζοντας τὰ ἐπιθήματα αὐτὰ μὲ τὶς περιγραφῆς ἰωνικῶν κιονοκράνων, ποὺ βρέθηκαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους (σήμερα ὁμως δὲν ὑπάρχουν στὴ γύρω περιοχὴ), μπορούμε νὰ υποθέσουμε, ὅτι οἱ κίονες ἔφεραν ἰωνικὰ κιονόκρανα μὲ ἐπίθημα.

Ὁ ναὸς πρέπει νὰ εἶχε ὑπερῶ παρα τὶς μικρὲς του διαστάσεις. Τοῦτο στηρίζεται στὴν ἀνεύρεση τριῶν σύνθετων ἰωνικῶν κιονοκράνων, ποὺ σήμερα βρίσκονται στὸ μικρὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου χτισμένο σὲ ἀπόσταση 200-300 μέτρων ἀπὸ τὴ βασιλική. Τὰ κιονόκρανα αὐτὰ δὲν ἀνήκαν στὴν κάτω κιονοστοιχία, γιατί ἡ ἐπίστεψη τῶν κίωνων ἐκείνης εἶχε σύνθετη μορφή ἀπὸ δύο ξεχωριστὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, δηλαδὴ τὸ κιονόκρανο καὶ τὸ ἐπίθημα, ὅπως υποθέσαμε παραπάνω.

Ὅλο τὸ δάπεδο τῆς βασιλικῆς ἦταν στρωμένο μὲ πλίνθους (0,35 × 0,25 μ.). Σήμερα σώζεται ἀνέπαφο μόνον στὰ πλάγια κλίτη (Πίν. 1 α, γ). Τὰ κλίτη αὐτὰ διαφέρουν στὴ μορφή, γιατί τὸ νότιο σὲ ὄλο τὸ μῆκος του ἔχει βάθρο πλάτους 0,40 μ. καὶ ὕψος 0,27 μ. (σχ. 1, Πίν. 1 α, β)³ χτισμένο μὲ ἀργοὺς λίθους καὶ ἐπιχρισμένο μὲ ἀσβεστοκονίαμα.

1. Θεωρίες σχετικὲς βλ. Ἄ. Ὀρλάνδο, Ἡ ἐξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, Ἀθῆναι 1952, τόμ. πρῶτος, σ. 142, Γ. Σωτηρίου, ΑΕ 1929, σ. 182, Ἄ. Ξυγολόπουλου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Βοσκοχωρίου, «Μακεδονικά» 1 (1940) 10. Στ. Πελεκανίδη, Παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1949, σ. 16.

2. Βόρεια 1,34 μ., κεντρικὴ 1,62 μ., νότια 1,40 μ.

3. Στὸν πίνακα 1 α καὶ β φαίνεται ὁ χῶρος στὸ σημεῖο ἐνώπιον τοῦ νότιου τοίχου μὲ τὸν ἀνατολικὸ ὄπλο καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἀπόληξη τοῦ βάθρου. Στὴν εἰκ. α φαίνεται ὁ χῶρος πρὶν τὸν καθαρισμὸ μὲ τὶς κεράμους τῆς στέγης καὶ στὴν εἰκ. β τὸ δάπεδο κάτω ἀπὸ τὸ

B. ΓΑΥΠΤΑ

1) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,46 \times 0,48 \times 0,13$ μ. (Πίν. 2 ζ). Διατηρεῖται καλά. Ἔχει ἀλλοιωμένη μορφή ἰωνικῆς βάσης. Ἔχει τὴν πλίνθο μὲ μία πλάτια σπείρα καὶ πάνω της ψηλὴ ταινία. Εἶναι πρόχειρο ἔργο καὶ φαίνεται πὼς κατασκευάστηκε γιὰ τὸ μνημεῖο.

2) Βάση κίονα, ὕψος $0,15$ μ. (Πίν. 2 ι). Ἡ κατατομὴ καὶ τὸ πλάσιμο τῶν σπειρῶν δίνουν τὴν ἐντύπωση, ὅτι τὸ θραῦσμα τῆς βάσης ποῦ ἀπόμεινε ἀνῆκε σὲ ἔργο πρῶτιμο. Ἴσως μεταφέρθηκε ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ χρησιμοποιοῦνθηκε γιὰ δευτέρη φορά.

3) Ἐπίθημα, διαστάσεων $0,56 \times 0,42 \times 0,20$ μ. Δὲν ἔχει διακόσμηση.

4) Ἐπίθημα, διαστάσεων $0,57 \times 0,40 \times 0,20$ μ. Ὅπως τὸ προηγούμενο.

5) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,57 \times 0,38 \times 0,14$ μ. (Πίν. 3 α). Τὸ κιονόκρανο αὐτὸ, ποῦ βρίσκεται στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μαζί μὲ ἄλλα δύο ὁμοία στὶς διαστάσεις, ὑποθέτουμε ὅτι ἀνῆκε στὸ ὑπερῶ τῆς βασιλικῆς. Στὸ κιονόκρανο οἱ ἔλικες δίνονται ἀπλὰ χωρὶς διακόσμηση στὴν πλάγια ὄψη. Ἀκόσμητος πρέπει νὰ ἦταν καὶ ὁ ἔχινος. Τὸ ἐπίθημα ὁμοῦ στὸ κέντρο τῆς μιᾶς πλάγιας πλευρᾶς, ποῦ ἦταν ἡ ὄψη τοῦ κιονοκράνου πρὸς τὸ κεντρικὸ κλίτος, κοσμεῖται μὲ σταυρὸ ποῦ ἔχει πλατιῆς κεραῖες μὲ τριγωνικῆς ἀπολήξεις. Ἡ σκληρὴ ἀπόδοσή του προδίδει τὸν ἐπαρχιακὸ του χαρακτῆρα. Εἶναι πιθανότατα ἔργο τοῦ βου αἰῶνα.

6) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,58 \times 0,41 \times 0,16$ μ. (Πίν. 2 γ). Εἶναι ἀπὸ τὸ ὑπερῶ τῆς βασιλικῆς. Δὲν ἔχει διακόσμηση¹.

7) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,63 \times 0,41 \times 0,18$ μ. (Πίν. 2 δ). Ἴδιο μὲ τὸ προηγούμενο.

8) Τεκτονικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,37 \times 0,37 \times 0,14$ μ. (Πίν. 2 α).

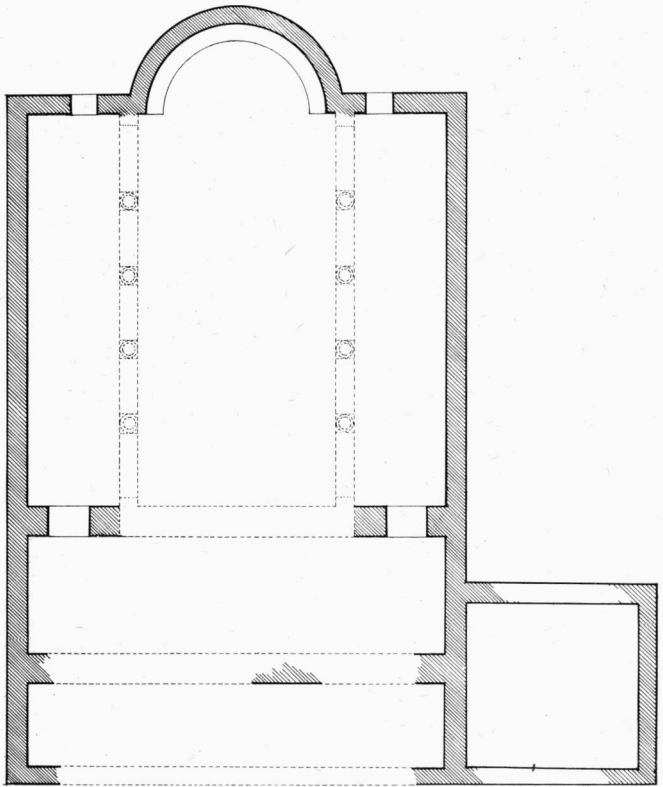
Βρίσκεται στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Καὶ οἱ τέσσερις ἐπιφάνειες καλύπτονται ἀπὸ ἓνα ἀδστηρὰ ἐπαναλαμβανόμενο θέμα, δηλαδὴ ἓνα σταυρὸ ποῦ βρίσκεται στὸ κέντρο καὶ δύο μίσχους μὲ κισσόφυλλα ποῦ ξεκίνοῦν ἀπὸ τὴ βάση του καὶ φτάνουν ὡς τὸ ὕψος τῆς ὀριζόντιας κεραίας².

9) Πεσσίσκος τέμπλου χωρὶς διακόσμηση μὲ ἐγκοπὴ γιὰ τὴν τοποθέτηση θωρακίου. Διαστάσεις $0,85 \times 0,23 \times 0,18$ μ.

στρῶμα καταστροφῆς. Ἀνάμεσα στὶς κεράμους καὶ πλίνθους τοῦ διαπέδου τὸ λεπτὸ στρῶμα ποῦ διακρίνεται ἔχει μαῦρο χρῶμα καὶ λιπαρὴ ὕφή. Ἡ καταστροφὴ τοῦ μνημείου φαίνεται πὼς ἐγινε ἀπὸ φωτιά.

1. Πολὺ χρήσιμη βιβλιογραφία γιὰ τέτοια γλυπτά βλ. στοῦ Δ. Πάλλα, «Ἰουστινιάνεια» γλυπτά αἰσθητικῶς ἀνεπέργαστα, Εἰς μνήμην Παναγιώτου Α. Μιχαηλῆ, Ἀθῆναι 1972, σ. 420-441.

2. Ἴδιο θέμα σὲ ἄμβωνα τοῦ μουσείου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, G. M e n t e l, Catalogue des Sculptures greques. Musées Impériaux Ottomans, Konstantinople 1914, τόμ. 2, σ. 407, ἀριθ. 644, ἐπίσης AE 1929, σ. 152 καὶ 153.

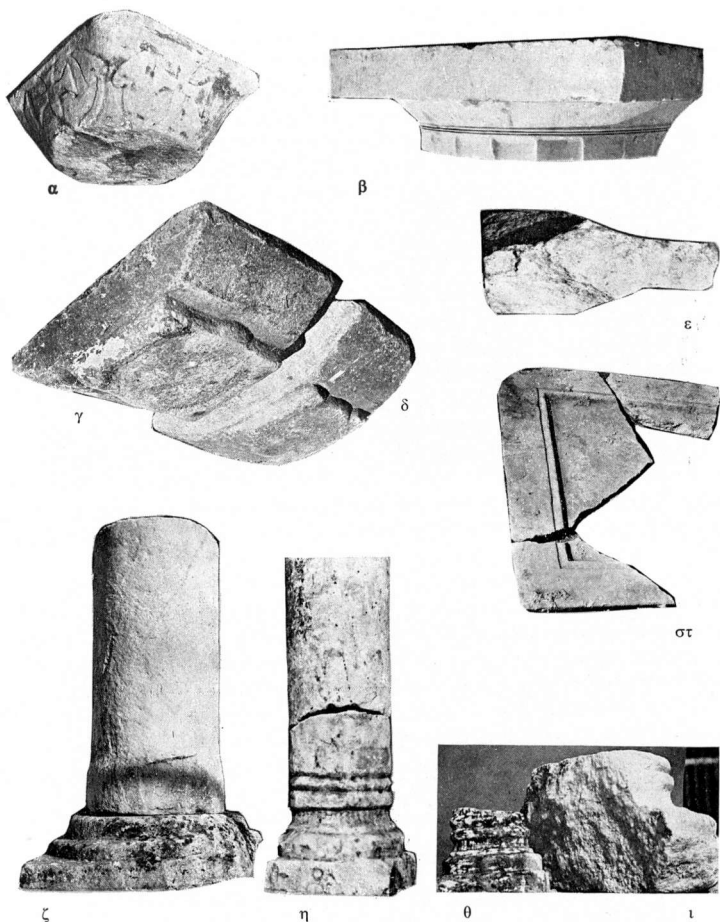
Σχ. 2. Κάτοψη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς

α, β. Βασιλική τῆς Ἁγίας Μαρίνας. Ἡ ἀνατολική ἀπόληξη τοῦ βάθρου πρὶν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸ

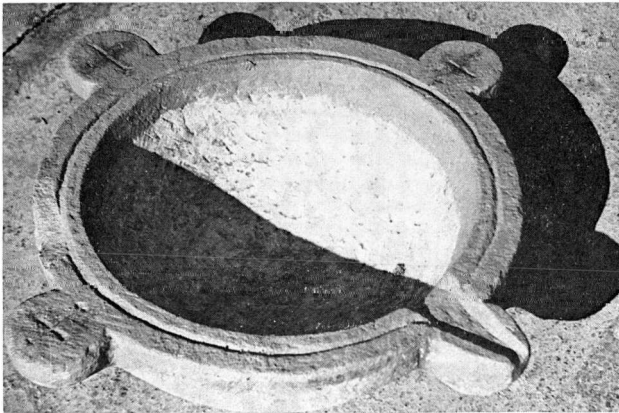
γ. Ἐνωση τοῦ βορείου στολοβάτη μετὰ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνας

Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίας: α. Τεκτονικὸ κιονόκρανο, β. δωρικὸ κιονόκρανο, γ, δ. σύνθετα ἰωνικὰ κιονόκρανα, ε. τεμάχιο θωρακίου, στ. τεμάχια τράπεζας, ζ. βάση κίονα, η, θ. βάσεις κιονίσκων τράπεζας, ι. βάση κίονα.

α. Σύνθετο ιωνικό κιονόκρανο
ἀπὸ τῆ βασιλικῆ τῆς Ἁγίας Μαρίνας

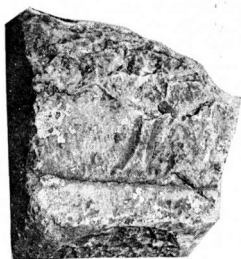
β. Λεκάνη ἀπὸ τῆ βασιλικῆ τῆς Ἁγίας Μαρίνας

α

β

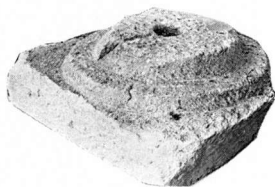
γ

δ

ε

στ

Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀπὸ τῆ βασιλικῆ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. α-β, λει-
ψανοθήκη, γ. σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, δ. σπασμένος κίονας, ε. μαρμάρινο
τμήμα ἀπὸ τὸ βατήρα τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, στ. βάση κίονα

10) Τεμάχιο θωρακίου ἀπὸ τὸ πλαίσιο πάχους 0,10 μ. καὶ σωζόμενου μήκους 0,23 μ. (Πίν. 2 ε).

11) Τρία τεμάχια τράπεζας πάχους 0,04 μ. (Πίν. 2 στ).

12) Βάση κιονίσκου τράπεζας, διαστάσεων 0,15×0,11×0,11 μ. (Πίν. 2 η). Ἀρμονικὴ καὶ ἀρχαῖζουσα εἶναι ἡ διάταξη σπειρῶν καὶ σκοτίας. Στὴν πλίνθο τῆς διακρίνονται δύο γράμματα¹.

13) Βάση κιονίσκου τράπεζας ὁμοία μὲ τὴν παραπάνω, διαστάσεων 0,11×0,11×0,11 μ. (Πίν. 2 θ).

14) Λεκάνη μὲ διάμετρο χείλους 0,30 μ. καὶ ὕψος 0,13 μ. (Πίν. 3 β). Ἔχει τέσσερα ἐξάρματα στὸ χεῖλος ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα παίρνει τὴ μορφή προχοῆς, ἐνῶ τὰ ἄλλα κοσμοῦνται μὲ ἐγγάρακτο σταυρὸ.

15) Δωρικὸ κιονόκρανο, μὲ πλευρὰ ἄβακος 0,56 μ. καὶ ὕψος 0,18 μ. (Πίν. 2 β). Προέρχεται πιθανότατα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη.

2. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Γενικὰ χαρακτηριστικά. Εἶναι μικρὴ τρίκλιτη, σχεδὸν τετράγωνη, καὶ ἔχει ἐσωτερικὰ μήκος 12 καὶ πλάτος 12,80 μ. (σχ. 2). Οἱ καταστροφές ποῦ προξενήθηκαν στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ μνημείου εἶναι μεγάλες.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ παραμόρφωσαν τὸ ἱερὸ φράζοντάς το μπροστὰ καὶ ἀφήνοντας μόνον ἕνα ἄνοιγμα γιὰ πόρτα (εἰκ. 1). Ὑψωσαν ἀρκετὰ τὸν τοῖχο τῆς κόγχης ἀκολουθώντας τὰ χνάρια τῆς χωρὶς νὰ καταστρέψουν τὸ σύνθρονο ἐσωτερικά. Ἐπίσης χρησιμοποίησαν τὸ βόρειο καὶ νότιο στυλοβάτη τοῦ ναοῦ ὡς κρηπίδωμα τοῦ νοτίου καὶ βορείου τοῖχου τοῦ νέου παρεκκλησίου τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νέου κτηρίου χτίστηκε πάνω στὸ δυτικὸ τοῦ κυρίως ναοῦ τῆς βασιλικῆς, στὸ τμήμα ποῦ ἀνήκει στὸ κεντρικὸ κλίτος. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκα σκεπάστηκε μὲ τσιμέντο. Πέρα ἀπὸ τὸ νάρθηκα τὸ μνημεῖο δὲν διατηρεῖται καλά.

A. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

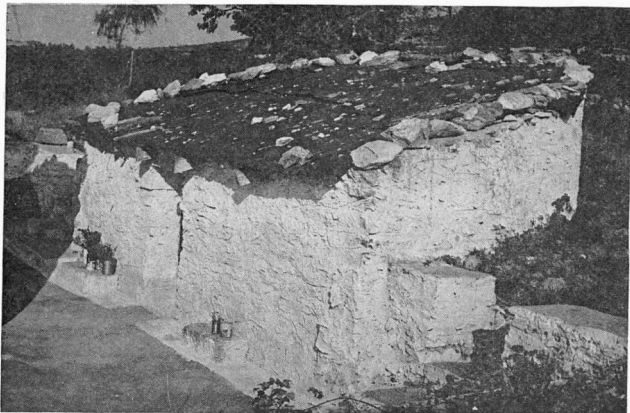
Κόγχη τοῦ Ἱεροῦ. Δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερη μορφή ἐξωτερικά. Στὸ ἐσωτερικὸ τὸ ἡμικυκλικὸ βάθρο τοῦ συνθρόνου, πλάτους μισοῦ μέτρου, ὑψώνεται ἀπὸ τὸ σημερινὸ δάπεδο 30 ἐκ. περίπου. Δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ξέρουμε, ἂν τὸ δάπεδο τῆς κόγχης ἦταν ὑψωμένο κάπως σὲ σχέση μὲ τὸ δάπεδο τοῦ ὑπόλοιπου ἱεροῦ καὶ πάνω σ' αὐτὸ χτίστηκε τὸ δακτυλιοειδὲς βάθρο². Ἐὰν ἡ ἅγια τράπεζα βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ τότε κάτι τέτοιο θὰ φαινόταν πιθανόν. Ἐπειδὴ οἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ εἶναι μικρές, τὸ

1. Ἴσως αὐτὸ νὰ εἶναι τεκτονικὸ σῆμα (πρβλ. ΑΕ 1929, εἰκ. 170).

2. Ὅπως στὴ βασιλικὴ τῆς Σικυῶνος, Ἀ. Ὁρλάνδος, Ἡ Ξυλόστεγος, εἰκ. 459.

φράγμα του πρεσβυτερίου δεν πρέπει να εκτεινόταν πέρα από τον πρώτο ανατολικά κίονα του στυλοβάτη. Γι' αυτό, εξ αιτίας της στενότητας του χώρου, μέρος τουλάχιστον της τράπεζας έπρεπε ίσως να προχωρή και μέσα στο χώρο της κόγχης. Μία τέτοια όμως διάταξη δεν επέτρεπε την ύπαρξη υπερυψωμένου δαπέδου σ' αυτήν.

Στο χώρο της βασιλικής υπάρχει μαρμάρινο κομμάτι μήκους 1,84 μ. και πλάτους 0,35 μ., που ανήκει στο βαθύ του φράγματος του πρεσβυτερίου

*Εικ. 1. Βασιλική της Αγίας Παρασκευής.
Η κόγχη του ιερού βήματος όπως είναι σήμερα*

(Πίν. 4 ε). Φέρει δύο τόρμους για τη στήριξη πεσσίσκων. Οί πεσσίσκοι πρέπει να είχαν στην κάτω επιφάνειά τους διαστάσεις $0,20 \times 0,25$ μ., επειδή η επιφάνεια του βαθύ γύρω από τους τόρμους, που είναι επιμελέστερα δουλεμένη για καλύτερη στήριξη των πεσσίσκων, έχει αυτές τις διαστάσεις. Η απόσταση που κάλυπτε το μαρμάρινο θωράκιο μεταξύ των δύο πεσσίσκων είναι 0,95 μ. Ο μικρός αυτός βαθύρας είναι σπασμένος στις άκρες του. Φαίνεται πιθανό, ότι στην προέκταση της μιάς έστω πλευράς του υπήρχε τρίτος τόρμος σε ανάλογη απόσταση με αυτήν που έχουν οί σωζόμενοι. Αν πάνω στο βαθύρα στηρίζονταν τρεις πεσσίσκοι και δύο θωράκια, τότε το μήκος του θα έφτανε τα 2,50 μέτρα το λιγότερο. Το μήκος αυτό θα καλυπτόταν, είτε από δύο τεμάχια μαρμάρου είτε από το ίδιο μάρμαρο (τεμάχιο του όποιου έχουμε). Εάν υποθέσουμε ότι ο βαθύρας κάλυπτε απόσταση 2,50 μ. δεξιά και

ἀριστερὰ τῆς θύρας τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, ἐπειδὴ τὸ πλάτος τοῦ μεσαίου κλίτους εἶναι 6 μ., ἀπομένει γιὰ τὸ θυραῖο ἄνοιγμα μῆκος ἑνὸς μέτρου, ἕνα κανονικὸ πλάτος γιὰ τὴ μικρὴ αὐτὴ βασιλική.

Δεχόμεστε τὴν πιὸ ἀπλή μορφή φράγματος, δηλαδὴ ἑνὸς ἴσιου βατήρα, ποῦ ἔβωνε τοὺς ἄκρους ἀνατολικούς κίονες τῆς βασιλικῆς. Μὲ τὰ στοιχεῖα ποῦ ἔχουμε δὲν θὰ πρέπει ν' ἀναζητήσουμε ἐδῶ πολὺπλοκα συστήματα διάταξης τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ, ἐκτὸς ἂν μία προσεκτικὴ ἔρευνα στὸ χῶρο, ποῦ ἀπομένει ἐλεύθερος μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ τοῦ νέου ναοῦ καὶ τῆς κόγχης τῆς βασιλικῆς, δώση νέες λύσεις.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεση σαρκοφαγόσχημης λειψανοθήκης, μικρῶν διαστάσεων, ποῦ ἀνῆκε στὸ ἐγκαίνιο τῆς βασιλικῆς (Πίν. 4 α,β).

Ἐπομένως τὸ ἐγκαίνιο βρέθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους καὶ σήμερα, ἂν βέβαια δὲν καταστράφηκε ὀριστικά, μᾶλλον δὲν διατηρεῖ τὸ ἀρχικὸ του σχῆμα.

Κυρίως ναός. Ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τοῦ κυρίως ναοῦ, διαστάσεων 12×12,80 μ. παρουσιάζεται σὰν πλαγιαστὸ ὀρθογώνιο παραλληλόγραμμο. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δουλεύτηκαν μὲ ἄργους λίθους χωρὶς παρεμβολὴ πλίνθων. Ἡ εἴσοδος στὸν κυρίως ναὸ γινόταν ἀπὸ τρεῖς θύρες στὸ δυτικὸ τοῖχο του, ἀντίστοιχες στὰ κλίτη. Σήμερα ἀπὸ αὐτὲς μένουν ἀνοιχτὲς μόνο τοῦ βορείου καὶ νοτίου κλίτους. Ἡ κεντρικὴ καὶ μεγαλύτερη φράχτηκε ἀπὸ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νεώτερου παρεκκλησίου, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω. Ἀποκλείεται νὰ εἶχαν ἐδῶ ἕνα τριβηλο ἄνοιγμα μιά καὶ τὸ πλάτος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εἶναι μικρό. Καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος διατρυπᾶται ἀπὸ ἀνοίγματα στὸ βόρειο καὶ νότιο κλίτος. Ἔτσι τὸ κτίσμα παίρνει μίαν ἰδιαίτερη ἀρχιτεκτονικὴ μορφή ποῦ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλα μνημεῖα¹.

Ἐπειδὴ τὸ πλάτος τῶν θυρῶν εἶναι μικρό, ἴσως τὰ περίθυρα νὰ μὴν ἦταν μαρμάρινα, ἀλλὰ ξύλινα ποῦ εἶχαν τὴ μορφή ἐκείνων.

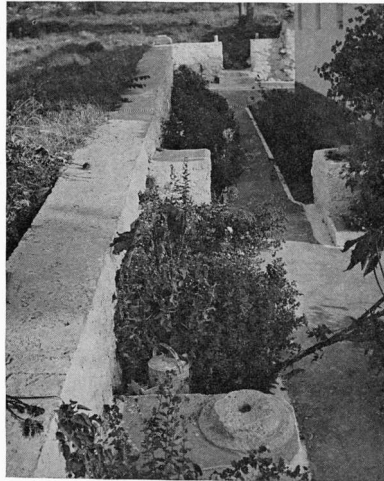
Οἱ στυλοβάτες παρουσιάζουν ὀρισμένες δυσκολίες στὴν ἀποτύπωση, γιὰτι σκεπάστηκαν ἀπὸ τὸ νεώτερο ναὸ καὶ ἀπὸ τσιμεντένιο δάπεδο ἐκεῖ ὅπου θὰ ἦταν δυνατὴ μίαν μικρὴ ἔρευνα. Μὲ βάση ὀρισμένα στοιχεῖα, ποῦ θὰ ἐκτεθοῦν παρακάτω, μπορεῖ νὰ γίνῃ μίαν πρώτη ἀναγνώριση τῆς μορφῆς καὶ τῆς θέσης τους.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος στὰ σημεῖα ἐνώσεως μὲ τὸ στυλοβάτη βόρεια καὶ νότια τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ φαίνεται ταραγμένος, σὰν ν' ἀποσπᾶστηκε τοῖχος στὸ σημεῖο ἐκεῖνο. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ στυλοβάτης δὲν ἐνωνόταν ἀπλᾶ μὲ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο ἀλλὰ μὲ τὴ μεσολάβηση παραστάδας. Ἡ ἐπιφάνεια ὅμως στὸ σημεῖο ἐνώσεως τῶν δύο τοίχων εἶναι τόσο ἀνώμαλη σήμερα, ποῦ

1. Ὅπως οἱ βασιλικὲς Α καὶ Β τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, Γ. Σωτηρίου, ΑΕ 1929, πίν. Β καὶ εἰκ. 155.

δέν επιτρέπει νά διακρίνουμε τήν εὐθεία μιᾶς τουλάχιστον πλευρᾶς τοῦ στυλοβάτη (εἰκ. 2).

Μέσα στό χῶρο τῆς βασιλικῆς ὑπάρχουν ἀπομακρυσμένες ἀπό τή θέση τους τρεῖς βάσεις κίωνων. Δύο ἀπό αὐτές, μέ διάμετρο στήν πάνω ἐπιφάνειά τους 0,34 μ., σῶζουν τήν πλίνθο τους. Ἡ πλίνθος τῆς μιᾶς ἔχει μήκος 0,61 μ.

Εἰκ. 2. Ἀποψη τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀπό τὰ νότια

καί σωζόμενο πλάτος 0,48 μ. Οἱ διαστάσεις τῆς πλίνθου τῆς ἄλλης εἶναι 0,56 μ. Ἐνῶ οἱ δύο βάσεις ἔχουν τὸ ἴδιο πλάσιμο καί ἴδια διάμετρο, δέν ἔχουν κοινὰ μέτρα στίς πλίνθους. Τὸ μέγεθος ὁμοῦ τῶν 61 ἑκατοστών τῆς μιᾶς βάσης δέν ἔχει οὐσιαστικὴ σημασία, γιατί μέ τήν πλευρά της αὐτὴ ἀκολουθοῦσε τὴ φορά τοῦ στυλοβάτη, ἐνῶ τὸ σωζόμενο πλάτος τῶν 48 ἑκ. συμπληρᾶνεται ὡς τὰ 56 ἑκ. τῆς ἄλλης βάσης. Φαίνεται ἐπομένως καθαρὰ πὼς ὁ στυλοβάτης εἶχε πλάτος 0,56 μ.

Συνδυάζοντας τὰ παραπάνω στοιχεῖα μέ τήν πληροφορία τῶν κατοίκων πὼς ὁ τεχνίτης τοῦ νεόδμητου ναοῦ χρησιμοποίησε τοὺς στυλοβάτες γιὰ κρηπίδωμα τοῦ βορείου καί νοτίου τοίχου του, στὸ σχ. 2 οἱ ἐξωτερικὲς γραμμὲς τῶν τοίχων αὐτῶν χαράσσονται ὡς ἐξωτερικὲς γραμμὲς τῶν στυλοβατῶν¹.

1. Στὴν εἰκ. 2 μέ τὴν ὄψη τοῦ βορείου κλίτους ἀπὸ τὸ νάρθηκα πρὸς τὸν ἀνατολικὸ

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κίωνων ὑπολογίστηκε μετὰ ἀπὸ σύγκριση τῆς κάτοψης τοῦ μνημείου μὲ ἄλλα ἰσομεγέθη ὅπου οἱ βάσεις τῶν κίωνων βρίσκονται στὴ θέση τους¹.

Ν ἄ ρ θ η κ α ς. Ὁ χῶρος ποὺ ἀνήκει στὸ νάρθηκα καὶ αὐτὸς ποὺ βρίσκεται ἀκόμη δυτικότερα δὲν διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Τὸ σωζόμενο ὕψος τῶν τοίχων δὲν ξεπερνᾷ αὐτὸ τῆς ὑποθεμελίωσης. Ἔτσι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκα διακρίνεται μόνο στὴ συμβολὴ μὲ τὸ βόρειο καὶ νότιο τοῖχο τῆς βασιλικῆς καὶ σ' ἓνα ἀκόμη σημεῖο (σχ. 2).

Πέρα ἀπὸ τὸ νάρθηκα ὁ χῶρος γίνεται περισσότερο προβληματικός. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς συνεχίζονται μετὰ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νάρθηκα σὲ μῆκος 2,55 μ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐνώνονται μὲ τοῖχο παράλληλο πρὸς τὸ δυτικὸ τοῦ νάρθηκα. Ὁ τοῖχος αὐτὸς διαπιστώθηκε μόνο στὰ σημεῖα ἐνώσεως καὶ σὲ ὀρισμένο μῆκος ἀπὸ αὐτὰ.

Δύο πιθανὲς ἐρμηνεῖες τοῦ χῶρου προκύπτουν. Ἄν δὲν εἶναι τυχαῖο, ὅτι ὁ «τοῖχος» διαπιστώθηκε μόνο σὲ ὀρισμένο μῆκος (καὶ μάλιστα ἴσο) ἀπὸ τὰ σημεῖα ἐνώσεώς του μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῆς βασιλικῆς καὶ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ ὑπόλοιπο διάστημα κάλυπτε ἓνας στυλοβάτης πλαισιωμένος ἀπὸ δύο παραστάδες τῆς βόρεια καὶ νότια ἀπόληξή του (ἐρμηνεύονται δηλαδὴ ὡς παραστάδες τὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα), τότε ἴσως ἔχουμε τὴ μορφή ἐνὸς προπύλου μὲ ἀπ' εὐθείας πρόσβαση στὴ βασιλική².

Ἄν ὅμως οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς προχωροῦν ἀκόμη δυτικότερα (κάτι ποὺ μία μελλοντικὴ ἀνασκαφὴ θὰ τὸ δεῖξει), τότε πρέπει ὁ χῶρος νὰ ἐρμηνευτῆ ὡς ἀνατολικὴ στοὰ ἐνὸς περιέργου αἰθρίου³.

Νοτίως τοῦ νάρθηκα σημειώνεται χῶρος τετράγωνος ποὺ ἀνήκει στὰ προσκτίσματα τῆς βασιλικῆς. Οἱ τοῖχοι του διακρίνονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους καὶ σὲ ὀρισμένα μόνο σημεῖα. Δὲν ξέρομε πῶς γίνονταν ἡ ἐπικοινωνία τοῦ χῶρου μὲ τὸ ὑπόλοιπο κτίσμα καὶ ποιά ἦταν ἡ χρῆση του.

τοῖχο φαίνεται καθαρὰ πῶς ἡ ἐξωτερικὴ γραμμὴ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ νέου παρεκκλησίου καταλήγει νοτιὰ σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς ποὺ, ὅπως παραπάνω ὑποθέσαμε, ἀνήκει στὴν ἔνωση τῆς παραστάδας τοῦ στυλοβάτη μ' αὐτόν.

1. Ὅπως στὴ βασιλικὴ τῶν Δαφνουσιῶν (χωρὶς τὸ ἐγκάρσιο κλίτος, 11,85×13,10 μ.), Ἄ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, «Byzantion» V (1929/30) 208-228, fig. 1, στὴ βασιλικὴ τῶν Σπετσῶν (16×13,40 μ.), Γ. Σ ω τ η ρ ῖ ο υ, Ἐρευναι ἐν Σπέτσαις, ΠΑΕ 1937, σ. 97-102, στὴ μία ἀπὸ τίς βασιλικὰς τῶν Ἐλευθερῶν (10,50×14,90 μ. ποὺ τὴ θέση τῶν κίωνων εἶχαν ὀρθογώνιοι πεσσοί), Ε. Σ τ ῖ κ α ς, Ἀνασκαφὴ Ἐλευθερῶν, ΠΑΕ 1939, σ. 49.

2. Ὅπως τὸ πρότυπο τῆς βασιλικῆς τῆς Θεοτόκου τοῦ Πηλίου, Ἄ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς; Ἡ Ξυλόστεγος, εἰκ. 106.

3. Διάταξη ὁμοία περίπου μὲ αὐτὴν τοῦ δυτικοῦ χῶρου τῆς βασιλικῆς τῆς Ὀλυμπίας, Ἄ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, Ἡ Ξυλόστεγος, εἰκ. 112.

B. ΓΑΥΗΤΑ

1) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,61 \times 0,48 \times 0,25$ μ. (Πίν. 4 στ). Ίωνίζουσα. Πάνω στην πλίνθο υπάρχει πλατιά σπείρα και ψηλή ταινία. Είναι ὁμοία με τὴ βάση τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίας.

2) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,56 \times 0,56 \times 0,30$ μ. Είναι ὁμοία με τὴν προηγούμενη.

3) Βάση κίονα, φθαρμένη πολύ.

4) Κίονας σπασμένος στὰ ἄκρα του, σωζ. ὕψους 1,40 μ. (Πίν. 4 δ). Κομψὸς σταυρὸς διακοσμεῖ τὸν κορμὸ του¹.

5) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,56 \times 0,39 \times 0,24$ μ. (Πίν. 4 γ). Ὁ ἐχίνος καὶ οἱ ἑλικες εἶναι ἀκόσμητοι. Στὸ ἐπίθημα σώζεται ἀνάγλυφη κεραία σταυροῦ με σταγόνες στὴν ἀπόληξή της.

6) Λεκάνη με διάμετρο χεῖλους 0,38 μ. καὶ ὕψος 0,13 μ. Τὸ σχῆμα της εἶναι πολὺ κοινό.

7) Σαρκοφαγόσχημη λειψανοθήκη, διαστάσεων $0,24 \times 0,18 \times 0,11$ μ. (Πίν. 4 α, β). Μάρμαρο λευκό. Τὸ κάλυμμα δὲν βρέθηκε. Εἶναι σπάνιο καὶ ἐξαιρετο εὑρημα σὲ σχέση με ἄλλα γνωστά². Ἡ διακόσμηση περιορίζεται στὶς δύο πλάγιες καὶ στὴ μία κύρια πλευρά. Ἄπλοι σταυροὶ χαράσσονται πρόχειρα στὶς στενὲς πλευρές. Κομψὸς ὁμοῦ σταυρὸς με συμμετρικὲς καὶ πλατιὲς κάπως στὶς ἄκρες τους κεραίες χαράχτηκε στὸ κέντρο τῆς μακρόστενης πλευρᾶς. Δύο ἐγχάρακτα λογχοειδῆ φύλλα ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ βάση τοῦ σταυροῦ καὶ φτάνουν ὡς τὸ ὕψος τῆς ὀριζόντιας κεραίας ἔχοντας μία ἑλαφρὴ κλίση πρὸς τὰ ἔξω.

Ἡ σύνθεση σταυροῦ ποὺ περιβάλλεται με φύλλα εἶναι παλιὰ καὶ πλατιὰ διαδομένη στὸ χριστιανικὸ θεματολόγιο. Μ' ἓνα πλῆθος σχημάτων καὶ μορφῶν φτάνει ὡς τὰ βυζαντινὰ χρόνια ὅπου καὶ ὁ σταυρὸς καὶ τὰ φύλλα παίρνουν πλούσιο διακοσμητικὸ χαρακτήρα. Τὰ φύλλα εἶναι συνήθως ἄκανθα³,

1. Ἀνάλογα παραδείγματα: P. L e m e r l e, *Philippe et la Macédoine Orientale*, Paris 1945, σ. 403 καὶ πίν. X καὶ XXVII, T i c h a n o v - K l i m e n k o, *L'Art Byzantin chez les Slaves, Recueil dédié à la mémoire de Th. Uspenskij*, τόμ. II, σ. 7, εἰκ. 4 καὶ σ. 24, εἰκ. 14, Ἄ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, *ABME* 1948, σ. 38, εἰκ. 32, σὲ κίονα τῆς κρήνης τῆς βασιλικῆς Ἀ τ ῶ ν Φ θ ι ω τ ῖ δ ῶ ν Ἐ θ η β ῶ ν, Γ. Σ ω τ η ρ ῖ ο υ, *AE* 1929, εἰκ. 41.

2. H. B u s c h h a u s e n, *Diespätrömische Metallscriinia und frühchristliche Reliquiare* I Teil, Katalog, *Wiener Byzantinische Studien*, Wien 1971. Στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, *Die frühchristlichen Ornamentalen und schmucklosen Reliquiare*, κατάλογος με ὅλες τὶς γνωστὲς μαρμάρινες λειψανοθήκες.

3. Βλ. ψηφιδωτὸ Ὁσίου Δαυὶδ Ἑσσεαλονίκης, σαρκοφάγο τοῦ μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, F i r a t l i, *Nôtes sur quelques Hypogées paléo-chrétiens de Constantinople*, *Tortulae, Römische Quartalschrift*, 30 Supplement, σ. 131-9, Taf. 35a, σαρκοφάγο τοῦ μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, D. T. R i c e, *Byzantine Art*, ἔκδ. Pelikan, εἰκ. 2, κιονόκρα-

σπανιότερα δύο κισσόφυλλα μὲ μίσχο¹, εἴτε δύο πλατιά φύλλα καλάμου². Σὲ κιονόκρανα ἀνάλογο σχῆμα δίνουν οἱ ἔλικες μὲ τὸν ἀνάγλυφο σταυρὸ στὴν κάλαθο³. Πιὸ πλούσιες μορφές μὲ βλαστούς⁴, ἢ μὲ ἄνθος⁵, ἂν καὶ δὲν λείπουν στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, συνηθίζονταν ἰδιαίτερα στὴ βυζαντινὴ γλυπτικὴ καὶ μικροτεχνία.

Ἡ διακόσμηση τοῦ λαρνακιδίου πλησιάζει αὐτὴ τῶν ἐπιτυμβίων πλακῶν ὡς πρὸς τὸ θέμα ἀλλὰ καὶ τὴν τεχνικὴ⁶. Ἐξάλλου δὲν φαίνεται μακρινὴ μία σχέση στὴ λειτουργία τοῦ λαρνακιδίου καὶ τῶν ἐπιτυμβίων μνημείων.

Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε τίνος θέματος, ἀπ' ὅσα ἀναφέραμε, ἀπλοποίηση ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς λειψανοθήκης. Πιθανότατα αὐτοῦ μὲ τὰ στενά φύλλα καλάμου⁷, ἢ αὐτοῦ μὲ τὰ κισσόφυλλα (ὅπως ἡ διακόσμηση τοῦ καλύμματος τῆς λειψανοθήκης τῆς Σόφιας)⁸. Ὑπάρχει βέβαια μία ἐκδοχὴ, τὰ ἐγχάρακτα φύλλα τῆς λειψανοθήκης νὰ εἶναι οἱ μίσχοι κισσόφυλλων ποὺ ἦταν γραπτὰ.

Ὁ Ε. Dygge πιστεῦει πὼς διάδοση τέτοιων λαρνακιδίων εἶχαμε ἀπὸ τὸν 5ο ὡς τὸν 7ο αἰῶνα⁹. Ὁ Γ. Σωτηρίου ἀναφέρει γιὰ τὴν Ἑλλάδα πὼς μέχρι τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα δὲν εἶχε γενικευτὴ ὁ θεσμὸς τοῦ ἐγκαινίου καὶ μόλις τὸν 8ο αἰῶνα ἐπικυρώνεται μὲ ἀπόφαση τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου¹⁰.

Ἐξετάζοντας παραπάνω τὸ διακοσμητικὸ θέμα τῆς λειψανοθήκης διαπιστώσαμε τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ ἄλλα ἀνάλογα θέματα, ποὺ συναντοῦμε στὸν 5ο καὶ σ' ὄλο τὸν 6ο αἰῶνα καὶ ποὺ ἀπλοποίησὴ τους ἔδωσε τὸ μοναδικὸ σχῆμα ἐκείνης. Οἱ περισσότερες λειψανοθήκες δὲν ἔχουν διακόσμηση,

νο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Γ. Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθήναι 1952, πίν. 38 α, β, κ.λ.

1. P. L e m e r l e, Philippos, πίν. VI c, d, e, G. M e n t e i, Catalogue des Sculptures grecques. Musées Impériaux Ottomans, Konstantinople 1914, τόμ. 2, σ. 407, ἀριθ. 644, H. B u t t l e r, Early Churches in Syria, Princeton University 1929, σ. 239, εἰκ. 267, Γ. Σωτηρίου, AE 1929, σ. 152 καὶ ἡ λειψανοθήκη τῆς Σόφιας, H. B u s c h h a u s e n, C 19, Taf. 14.

2. «Corpus» della scultura paleocristiana, bizantina et altomedioevale di Ravenna, III, Roma 1969, ἀριθ. 67 (τέλος 6ου αἰ.), R. S c r a n t o n, Corinth, XVI, New Jersey 1957, οἱ ἀριθ. 100, 101, 139, Ἄ. Ὁρλόγος, ABME IB', 1973, εἰκ. 57 καὶ 58α τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ., κ.λ.

3. «Corpus», δ.π., ἀριθ. 19 τῶν μέσων τοῦ 6ου, ἀριθ. 20 καὶ 21 τοῦ 5ου αἰῶνα.

4. Πρόχειρα τὸ θωράκιο στὴ Ραβέννα «Corpus», δ.π., τόμ. I, ἀριθ. 126.

5. Στ. Γιελεκανίδη, Παλαιοχριστιανικὸς τάφος ἐν Φιλίπποις, Tortulae, Römische, Quartalschrift, 30 Supplement, Taf. 55b.

6. Πλάκα ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος Θῆβες, Γ. Σωτηρίου, AE 1929, σ. 152, χρονολογημένη ἀπὸ τὸ Γιαννόπουλο στὸν 5ο αἰ., «B. N. Jahrbücher» 1920, σ. 389-94.

7. Ὅπως τὰ δύο ἐπιθήματα, Ἄ. Ὁρλόγος, ABME, IB', 1973, εἰκ. 57 καὶ 58α.

8. H. B u s c h h a u s e n, δ.π., C 19, Taf. 14.

9. Probleme des altchristlichen Kultbaus, «Zeitschrift für Kirchengeschichte», 59 (1940) 103-113.

10. Γ. Σωτηρίου, AE 1929, σ. 236.

ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνη τῆς Σόφιας, τῶν Σαλώνων, τοῦ Κιέβου ἀπὸ τῆ Χερσώνα (6-7ος αἰ.), τῆς Κωνσταντινούπολης¹ καὶ τὰ καλύμματα ἀπὸ τὸν Κωρυκό (6ος αἰ.)² καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη³. Ἡ λειψανοθήκη στὸ Kaiser Friedrichs Museum μὲ πλούσια διακοσμητικὴ μορφή χρονολογεῖται στὸν 7ο αἰώνα⁴. Ἡ βαριά διακόσμησή της ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ λιτὴ καὶ ἐκφραστικὴ γραμμὴ τῆς δικῆς μας.

Φαίνεται ἐπομένως πιθανὸ ἡ λειψανοθήκη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρακευῆς νὰ εἶναι ἔργο τοῦ 6ου αἰώνα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

Νὰ τοποθετηθοῦν τὰ δύο μνημεῖα σ' ἓνα στενὸ χρονικὸ ὄριο εἶναι δύσκολο, γιατί μετὰ τὴν ἀπόβλεπτη ἀνασκαφὴ ποὺ ἔγινε σ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν ἐντελῶς χαθῆ χρονολογικὲς ἐνδείξεις. Ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ στηριχθῆ κανεὶς στὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἐξέταση τῶν γλυπτῶν τῶν δύο ναῶν, γιατί ὁ ἀριθμὸς τους εἶναι μικρὸς καὶ ποικίλος ὡς πρὸς τὰ εἶδη. Ἐπομένως γιὰ μία πιθανὴ χρονολόγησι τῶν βασιλικῶν παρουσιάζεται ἀναγκαίᾳ ἡ σύγκρισή τους μὲ ἄλλα γνωστὰ μνημεῖα στὴν ἴδια περιφέρεια.

Μεγάλο χριστιανικὸ κέντρο στὴν περιοχὴ ἦταν ἀναμφισβήτητα ἡ Ἀμφίπολη, ὅπως ἀποδείχνει ἡ ἀνακάλυψη τεσσάρων βασιλικῶν στὸ χῶρο της, ποὺ εἶναι λαμπρὰ διακοσμημένες. Ἡ Ἀμφίπολη φαίνεται πὺς ἐπηρέαζε τὴ γύρω περιοχὴ της, γιατί οἱ βασιλικὲς στὸ Σέμαλο ἀντιγράφουν πιστὰ τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους τῶν βασιλικῶν ἐκείνης. Ἐπομένως παρέχει τὸ συγκριτικὸ ὕλικό, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ χρονολόγησι τῶν δύο μνημείων.

Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἁγίας Μαρίας καὶ οἱ βασιλικὲς Α καὶ Β στὴν Ἀμφίπολη ἔχουν τόσα κοινὰ στοιχεῖα ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὴ ἄποψη, ὥστε ἡ ἐξάρτησι τῆς πρώτης ἀπὸ τὴς δευτέρας νὰ φαίνεται ὀδυσιαστικὴ. Σ' ὅλες αὐτὲς τονίζεται ὁ ἄξονας κατὰ μῆκος καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος δὲν διαφέρει αἰσθητὰ μεταξύ τους⁵. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ποὺ δὲν ἐξέχει ἀπὸ τὸν κύριο

1. H. Buschhausen, ὁ.π., C19, Taf. 14 τῆς Σόφιας, C24, Taf. 15 τῶν Σαλώνων, C30, Taf. 16 τοῦ Κιέβου, C49, Taf. 21 τῆς Κωνσταντινούπολης.

2. Herzfeld and Guyer, Monumenta Asiae Minoris Antiqua, II, Manchester University Press 1930, σ. 186, εἰκ. 202.

3. H. Buschhausen, ὁ.π., C39, Taf. 21.

4. O. Wulf, Altchristliche und mittelalterliche Bildwerke, Berlin 1909, ἀριθ. 1627.

5. Γιὰ τὴς βασιλικὲς Α καὶ Β τῆς Ἀμφιπόλεως βλ. J. P. Sodini, Mosaïques paléochrétiennes de Grèce, BCH 1970, σ. 732-33, ὅπου ὅλη ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία. Κάτωσι τῆς Β στοῦ Ἁ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο υ, Τὸ Ἔργον κατὰ τὸ 1972, σ. 25. Ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος γιὰ τὴ βασιλικὴ Α εἶναι 1,44, Ἁ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, Ἡ Ξυλόστεγος, τόμ. πρῶτος, σ. 205. Γιὰ τὴ Β εἶναι 1,43 καὶ γιὰ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἁγίας Μαρίας 1,26, ὅπως τῆς Ἀχειροποιήτου, Ἁ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, ὁ.π., σ. 205.

όγκο τῆς βασιλικῆς, ἡ ὁμοία διάταξη τῶν θυρῶν καὶ ἡ ἐπανάληψη μικρότερων λεπτομερειῶν (τοῦ βάθρου π.χ. κατὰ μήκος τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίας), μᾶς ὀδηγοῦν σὲ ἀνάλογες μορφές τῶν βασιλικῶν στὴν Ἀμφίπολη καὶ ἰδιαίτερα τῆς Α. Ἡ βασιλικὴ αὐτὴ χρονολογεῖται στὸ πρῶτο μισὸ ἢ στὰ μέσα τοῦ βου αἰώνα¹. Ἐπομένως μία χρονολόγησις τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίας μέσα στὸν 6ο αἰώνα φαίνεται πολὺ πιθανή.

Τονίστηκε στὴν ἀρχὴ ἡ σημασία τοῦ ἰσοκώδικου τοῦ Νικήτα Ἀνζᾶ ἀπὸ τὸ 1098 γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ μνημείου αὐτοῦ. Σύμφωνα μετὰ τὸ κείμενο² «...καὶ ἐκεῖσε παραλαμβάνει (ὁ περιορισμὸς) τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Βελτζίστου³, κρατεῖ τὸν πλακωτὸν δρόμον ὄλον καὶ ἔρχεται καὶ ἀκουμβίζει εἰς τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Σιομάλτου καὶ κάμπει πρὸς ἀνατολὴν χωρίζων δεξιὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Σιομάλτου καὶ διέρχεται τὴν ἐκκλησίαν τὴν Λύμνην τὴν ἰσταμένην εἰς τὸν τόπον τὸν λεγόμενον Τοπόλος καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος εἰς τὸ ὕδωρ τὸ κατερχόμενον ἀπὸ τοῦ Βοδινού καὶ κάμπει πρὸς βορρᾶν...», ἡ «ἐκκλησία ἡ Λύμνη» ταυτίζεται μετὰ τὴν βασιλικὴν τῆς Ἁγίας Μαρίας, γιὰ τὴν ἡμερῶν ἐκκλησίαν τὴν Λύμνην. Ἡ ἀκαθόριστη ἀναφορὰ τῆς βασιλικῆς ὡς «ἐκκλησία ἡ Λύμνη», ποῦ δὲν συνοδεύεται στὸ ἔγγραφο μετὰ τὸ ὄνομα κάποιου Ἁγίου (πράγμα ποῦ δὲν συμβαίνει συνήθως μετὰ τὴν ἔγγραφον αὐτά), μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε πῶς ἤδη στὸν 11ο αἰ. ἡ βασιλικὴ ἦταν ἐρειπωμένη.

Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς μετὰ ἀνύπαρκτη σχεδὸν δρομικότητα ἔχει τὴν μορφήν πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου. Ὁ κυρίως ναὸς δὲν εἶναι κανονικὸ τετράγωνο γιὰ ἐλάχιστην διαφορὰ στὴν σχέσιν μήκους καὶ πλάτους. Ἀνάλογη διάταξις στὴν κάτωψην ἔχουν οἱ βασιλικὲς Γ καὶ Δ στὴν Ἀμφίπολη, ποῦ καὶ αὐτὲς παρεκκλίνουσι λίγο ἀπὸ τὸ ἰσόπλευρον κανονικὸ σχῆμα⁴. Ἡ χρονολόγησις τῶν βασιλικῶν αὐτῶν δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὴ καὶ πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀπὸ τὸν Ε. Στίκα ποῦ δίνει γι' αὐτὲς ἕνα γενικὸν χρονικὸν πλαίσιον στὸ δευτέρου μισοῦ τοῦ πέμπτου αἰώνα⁵. Εἰδικότερα γιὰ τὴν Γ δίνεται μία χρονολόγησις στὸ τρίτον τέταρτον τοῦ πέμπτου αἰώνα⁶.

1. Ἁ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, Τὸ Ἔργον κατὰ τὸ 1966, σ. 37 καὶ J. P. S o d i n i, ὁ.π., σ. 732.

2. F r. D ö l g e r, Schatzkammern, N. 15, 9-11.

3. Σημερινὴ Βουλτσίστα ἢ Δόμερος.

4. Ὅλη ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν Γ στοῦ J. P. S o d i n i, ὁ.π., σ. 733 καὶ κάτωψην τῆς Δ στὰ ΠΑΕ 1966, σ. 45. Ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μήκος εἶναι γιὰ τὴν Γ 1,12, γιὰ τὴν Δ 1,08 καὶ γιὰ τὴν βασιλικὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς 0,94.

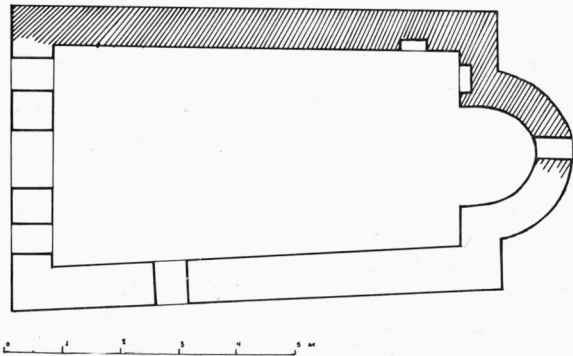
5. Les basiliques paléochrétiennes d'Amphipolis de Macédoine récemment découvertes, Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna 1972, σ. 297.

6. J. P. S o d i n i, ὁ.π., σ. 733.

Ἐκ τῆς ἐξέτασης τῆς λειψανοθήκης τοῦ ἐγκαίνιου τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς φάνηκε πὸς εἶναι ἔργο πιθανότατα τοῦ βου αἰώνα. Ἴσως αὐτὴ νὰ δίνει ἓνα πρῶτο στοιχεῖο γιὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ συνόλου. Μία τέτοια χρονολόγησι ὑποστηρίζεται βέβαια ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ σταγόνων στὴν κάτω κεραία τοῦ σταυροῦ, πού κοσμεῖ τὸ ἐπίθημα τοῦ μοναδικοῦ σωζόμενου κιονοκράνου τοῦ ναοῦ. Εἶναι ὅμως τολμηρὸ νὰ στηριχθῆ κανεὶς στὸ μοναδικὸ αὐτὸ στοιχεῖο.

3. Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ Σέμαλτου ἐπισκεύαζαν τὸ ναὸ αὐτὸ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, ἐμφανίστηκαν ὀρισμένα στοιχεῖα πού τοῦ ἀποδίδουν μίαν ἁρμο-

Σχ. 3. Κάτοψη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου

λόγησι ἀρκετῶν αἰώνων πίσω. Εἶναι μικρὴ μονόχωρη βασιλικὴ μήκους 6,95 μ. καὶ πλάτους 3,80 μ. (σχ. 3). Ἔχει ὑποστῆ πολλὰς ἐπισκευὰς καὶ μόνο σ' ἓνα ὕψος 1,50-2 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο σώζει τὴν ἀρχικὴν τοῦ τοιχοδομίας ἀπὸ πέτρες καὶ κεράμους τοποθετημένους χωρὶς σύστημα καὶ συνδεμένους μὲ σκληρὸ κονίαμα. Ἀπὸ κεῖ καὶ πάνω συμπληρώνεται μὲ πέτρες χωρὶς συνδετικὸ ὑλικό.

Ἐσωτερικὰ κτίστηκε μὲ πλίνθους τὸ φάτνωμα τῆς πρόθεσης καὶ διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ τοιχογραφιῶν γύρω ἀπὸ τὴ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ καὶ στὸ ὕψος τοῦ πρώτου κτίσματος κάτω ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἐπίχρισμα. Εὐτυχῶς ἀνάμεσα στὶς δύο ἐπιφάνειες, ἐκείνης δηλαδὴ μὲ τὶς τοιχογραφίες καὶ τῆς ἄλλης τοῦ νεότερου ἐπιχρίσματος, παρεμβάλλεται ἄλλο παλιότερο

ἐπίχρισμα μὲ ἐλάχιστη περιεκτικότητα ἀσβέστου, ποὺ τὸ καθιστᾷ εὐθραυστο, ἔτσι ποὺ ἡ ἀποκάλυψη τῶν τοιχογραφιῶν νὰ μὴν εἶναι δύσκολη.

Βέβαια ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἀνεπαρκῆ γιὰ μία, ἔστω χονδρικά, χρονικὴ τοποθέτηση τοῦ μνημείου.

Στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ 1301¹ καὶ τὸ πιστό του ἀντίγραφο, ποὺ δημοσίευσε ὁ Μ. Γούδας², ἀναφέρεται: «...πλησίον τούτου ἔτερον χωρίον ἐπιλεγόμενον Σέμελτον μετὰ τοῦ ἐκεῖσε ἀμπελῶνος καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς εὐρίσκεται καὶ κελλίδριον ἐπονομαζόμενον Βοδίτζα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ προσκαθημένων...». Μία ταύτιση τοῦ κελλιδρίου Βοδίτζα, κτήματος τῆς μονῆς Βατοπεδίου, μὲ τὸ ναῖσκο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου δὲν φαίνεται ἀπίθανη. Μία πιὸ συστηματικὴ μελέτη τῆς τοιχοδομίας καὶ ἡ χρονολόγησις τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τοιχογραφιῶν, ποὺ πρέπει ν' ἀποκαλυφτοῦν, θὰ ἔδινε ἴσως πιὸ ἰσχυρὴ βάση στὴν ἄποψη αὐτῆ.

Θεσσαλονίκη 1974

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΖΩΤΟΣ

1. Fr. Dölger, Regesten, 4 Teil, ἀριθ. 2239.

2. ΕΕΒΣ 1927, ἀριθ. 10, 35-37.

RÉSUMÉ

Thanasios Papazotos, Les monuments chrétiens de Sémalton.

Sémalton, un petit village du mont Pangaion, près d'Amphipolis est connu depuis l'11ème s. par une série des actes des couvents du Mont Athos.

Dans ce village les paysans ont découvert deux basiliques paléochrétiennes sur lesquelles sont construites deux petites églises postérieures, l'une de Sainte Marine, l'autre de Sainte Paraskevi.

La première basilique, sur laquelle se trouve la chapelle de Sainte Marine, a trois nefs, un narthex et un petit atrium.

L'autre se compose aussi de trois nefs mais le narthex et l'atrium sont en mauvais état. Dans cette église on a trouvé une reliquaire en marbre du 6ème s.

Ces deux basiliques ont beaucoup d'éléments communs avec celles d'Amphipolis et démontrent la grande influence de ce grand centre chrétien sur toute sa province. Une datation des basiliques de Sémalton au 6ème s. semble assez probable.

Dans ce même village il y a aussi une petite église de Saint Demetrius qui conserve des fresques. Il s'agit peut-être de la petite cellule Voditza connue par un chryssoboulon d'Andronikos II pour le couvent Vatopedi.